

Geschiedschrijving en lokale politiek

door Bruno DE WEVER

Docent aan de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis aan de Universiteit Gent ¹

I. Definitie(s)

Hoe lokaal kan politiek nog zijn in de 'globale village'? Als gevolg van globaliseringstendensen deint de notie 'lokaal' uit. Nationale politieke structuren zijn lokaal in mundiaal perspectief. Een afbakening van het onderzoeksveld is noodzakelijk. Lokale politiek wordt in dit artikel gedefinieerd als het politiek bedrijf binnen de gemeentelijke en stedelijke structuren. Onvermijdelijk zullen de veranderende relaties tussen deze structuren en ruimer gedefinieerde structuren aan bod komen, al was het maar omdat de notie 'global village' niet weg te branden is uit het actuele maatschappelijk debat. Het is een debat waarin het ene cliché het andere verdringt.

De historische blik kan er alvast enkele relativeren. Het idee dat de mens in het verleden een immobiel wezen was, vastgespijkerd op zijn erf, opgesloten in zijn dorp, niet verderkijkend dan zijn kerktoren doorstaat de toets van de historische kritiek niet. In het middeleeuwse Vlaanderen leefde 30% van de bevolking in steden. Gent bijv. telde 500 jaar geleden 60.000 inwoners. Het was een middeleeuwse 'grootstad', met een mobiele bevolking en een stedse mentaliteit. De stedelingen verlieten hun stad als ze elders aan betere voorwaarden konden werken. Migratiebewegingen stopten niet aan de toenmalige 'nationale grenzen' van de vorstendommen. ² En wat dit laatste betreft: Gent lag in het graafschap Vlaanderen dat op zijn beurt in de 15de eeuw deel uitmaakte van een Bourgondische statenbond. De Gentse poorter leefde in een conglomeraat van politieke loyauiteiten gaande van de wijk en de stad waar hij woonde tot een multinationale staatsstructuur. ³

Is er dan niets nieuws onder de zon? Natuurlijk wel, alleen zijn sommige aspecten van het moderne leven veel minder modern dan op het eerste gezicht zou blijken.

De terreinafbakening kan ook vanuit een ander oogpunt in vraag worden gesteld, namelijk de definiëring van de notie politiek binnen de stedelijke en gemeentelijke omschrijvingen. Het is een vraag die vanzelfsprekend samenhangt met de definiëring van het begrip politiek zelf. De lokale invalshoek maakt dui-

¹ De auteur wenst Jan Art, Marc Boone, Luc François, Romain Van Eenoo, Eric Vanhau-
te en Sven Vrielinck te danken voor hun suggesties.

² W. PREVENIER en M. BOONE, Les villes des Pays-Bas méridionaux au bas moyen âge: identité urbaine et solidarités corporatives. *Bulletin du Crédit Communal*, nr. 183, 1993/1, pp. 25-42.

³ M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1348 -ca. 1453: een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces* Brussel, 1990, (Verhandeling van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België: Klasse der Letteren, jg. 32, nr. 133).

delijk hoe het vrijwel onmogelijk is politieke processen en structuren te scheiden van sociale, economische en culturele processen en structuren. Metéén raken we hier aan wat mij één van de belangrijkste wetenschappelijke doelstellingen lijkt te zijn van lokaal historisch onderzoek: nl. de realisatie van een 'histoire globale'. De lokale focus biedt de mogelijkheid om één van de motto's van de beroemde Franse historische school rond het tijdschrift *Annales* in de praktijk te beproeven. Binnen de contouren van de kleinste politiek-institutioneel afgebakende eenheid, kan men de ambitie koesteren in één onderzoek het historisch verloop van alle maatschappelijk processen geïntegreerd te bestuderen: de zogeheten 'glocal history'.

Ik wil hieronder nagaan of en op welke wijze in België historisch onderzoek naar lokale politiek wordt bedreven.

II. Lokale politiek in het Belgisch historisch onderzoek

Er zijn op dit moment alleen al in de provincie Oost-Vlaanderen meer dan 50 kringen van lokale historici actief die in evenveel tijdschriften publiceren over het verleden van hun gemeente of stad. Kennisverwerving over het verleden van de 'eigen achtertuin' blijkt voor vele mensen een zinvolle vrijetijdsbesteding. Er wordt in kringen van door de gemeenschap betaalde historici, zogenaamde professionele wetenschappers, vaak neerbuigend gedaan over deze amateurs met hun liliputonderwerpen. Deze neerbuigendheid is misplaatst om diverse redenen. Ten eerste is het lokaal historisch onderzoek, de 'micro-storia', de 'backyard-history' in de internationale professionele geschiedschrijving een volwaardige discipline. Neerbuigendheid is voorts misplaatst omdat lokale historische kringen steeds vaker voortreffelijk werk leveren, o.m. als een gevolg van de instroom van aan de universiteiten gevormde historici en de toegenomen contacten tussen 'amateurs' en 'professionelen'. De werking van het Centrum voor Geschiedenis, opgericht aan de Universiteit Gent in 1989 is in dit verband betekenisvol. Het Centrum voor Geschiedenis publiceerde de afgelopen jaren een reeks handboeken onder de sprekende titel: *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente*.⁴ Met deze boeken probeert het Centrum op een niet betuttelende manier het onderzoekspotentieel van lokale geschiedschrijvers te optimaliseren. Vanuit een geschiedtheoretisch standpunt is daar veel voor te zeggen. De historische waarheid kan maar dichter benaderd worden naarmate het verleden vanuit verschillende oogpunten, vanuit verschillende achtergronden bekeken wordt. Het is de som van die benaderingen die ons dichter bij de waarheid brengt, niet de visie van één paus, weze het ook een historische. Lokale vorsers hebben bovendien het voordeel dat ze vaak al heel wat achtergrondinformatie hebben over hun woonplaats en streek. Tenslotte kan de belangstelling voor het verleden van het 'eigen heem' ook maatschappelijk positieve gevolgen hebben, nl. de vorming van kritische burgers met zin voor historische relativiteit.⁵ Dit laatste werkt ook door in de andere richting. De maatschappelijk steriele benadering van het verleden omwille van dat verleden, omwille van het exotische, het antieke of het anecdotische karakter

⁴ J. ART (ed.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?*, deel 1: *Nieuwste Tijden 19de en 20ste eeuw*, deel 2 *Middeleeuwen en Moderne Tijd 12de tot 18de eeuw*, 3 a/b *Hulpwetenschappen* Gent: Centrum voor Geschiedenis, Stichting Mens en Cultuur, 1993-1996 (deel 4 *Archeologie* in voorbereiding).

⁵ J. ART, Over de wetenschappelijke en andere waarde van heemkundige en lokaalhistorische studies, *Geditsche Tydinghen*, jg. 25 (1996), nr.5, pp. 265-271.

van het verleden, maakt plaats voor een benadering waar de kennis van het verleden als een onderdeel van een kritisch burgerschap wordt gezien.

Ik vooronderstel dat naarmate de geschiedschrijving van het lokale verleden vanuit een kritisch burgerschap wordt gestimuleerd, de belangstelling voor de politieke geschiedenis van de eigen tijd zal toenemen. Er zijn indicaties dat de genoemde evoluties zich de laatste decennia aftekenen bij lokale historici. In de jaarlijks verschijnende *Bibliografie van de Geschiedenis van België*⁶, is een duidelijke evolutie waarneembaar. Dertig jaar geleden waren de lokale historici nauwelijks afwezig op het terrein van de contemporaine politieke geschiedenis. Vandaag telt de rubriek contemporaine Belgische politiek vele tientallen bijdragen van lokale historici, terwijl ook de rubrieken Eerste en Tweede Wereldoorlog op een zéér grote belangstelling kunnen rekenen. Uit een bibliometrisch onderzoek op basis van de 30.885 titels die in de genoemde bibliografie tussen 1973 en 1987 werden opgenomen, blijkt dat de contemporaine geschiedenis 58% van de totale historische productie voor haar rekening neemt, een aandeel dat oploopt van 53% in 1973 tot 63% in 1987. Een trend die na 1987 niet omgebogen is. Voorts blijkt dat de rubriek 'politiek' ca. een derde van alle publikaties beslaat. Uit een onderzoek op basis van 155 Vlaamse dorpsmonografieën verschenen tussen 1914 en 1987 blijkt dat 86% van de studies de dorpspolitiek behandelt.⁷

Ook de 'professionele' geschiedschrijving houdt zich in groeiende mate bezig met het politieke verleden van de eigen tijd. In welke mate richt die groeiende belangstelling zich ook op lokaal vlak? In zeer grote mate zo blijkt uit het overzicht van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen tot stand gekomen aan de afdelingen geschiedenis van de Belgische universiteiten tussen 1975-1994.⁸ In de subrubriek geschiedenis van de binnenlandse instellingen en politiek die in totaal 394 titels telt, zijn er 104 die specifiek handelen over politieke instellingen, processen, partijen en personen binnen één gemeente of enkele gemeenten. Daarbij moeten 31 verhandelingen worden geteld over de geschiedenis van een gemeente in de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. En dan is er natuurlijk de passe partout rubriek 'Sociale geschiedenis', waarin de samenstellers van de bibliografie verhandelingen over sociale groepen, sociale bewegingen (inclusief de Vlaamse beweging) onderbrengen, alsmede studies over 'mentaliteit' en 'dagelijks leven'. Bij de meer dan 700 verhandelingen onder deze rubriek zijn er zeer vele die het sociale leven in één gemeente behandelen en die dus natuurlijk ook onder de lokale politiek hadden kunnen vallen. De subrubriek 'dagelijks leven en mentaliteit' bevat voor meer dan de helft verhandelingen over een bepaalde gemeente.

6 R. VAN EENOO (o.l.v.), *Bibliografie van de geschiedenis van België / Bibliographie de l'Histoire de Belgique*, verschijnt jaarlijks in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis / Revue belge de Philologie et d'Histoire*.

7 E. VANHAUTE, *Bespreking dorpsmonografieën*, onuitgegeven studie op basis van een oefening uitgevoerd door de studenten geschiedenis tijdens het academiejaar 1989-1990.

8 L. FRANÇOIS, E. VANHAUTE en S. VRIELINCK, *De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis / Les multiples visages de l'histoire contemporaine*, deel 2, *Bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen betreffende de Nieuwste Geschiedenis, tot stand gekomen aan de afdelingen geschiedenis van de Belgische universiteiten, 1975-1994 / Bibliographie (...)*, Gent: Academiapress, Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis, 1995.

III. Wetenschappelijke finaliteit van het historisch onderzoek naar lokale politiek

Hierboven heb ik geconstateerd dat lokale geschiedenis zeer intens beoefend wordt. De contemporaine politieke invalshoek ontbreekt daarbij zeker niet, wel integendeel. Een eerste impressionistisch beeld doet het vermoeden rijzen dat het wellicht het meest beoefende historische genre is. Een overzicht op basis van titels uit bibliografieën geeft natuurlijk maar een heel beperkt inzicht over wat dit onderzoek werkelijk behelst.

Het is onmogelijk om in een kort bestek een analyse te maken van het historische onderzoek naar de lokale politiek, ook al omdat bij mijn weten dit onderzoek naar het onderzoek nog nauwelijks werd uitgevoerd. Ik beperk mij dus noodgedwongen opnieuw tot het schetsen van een impressionistisch beeld, voornamelijk op basis van eigen ervaring met hoofdzakelijk licentiaatsverhandelingen en onderzoek in de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent, waardoor ik meteen ook de focus op het contemporain historisch onderzoek richt. Dat betekent niet dat lokaal politiek onderzoek afwezig zou zijn voor de vroegere perioden. Wel integendeel. De Gentse historische school heeft groot aanzien verworven met onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van de Middeleeuwse steden, een terrein dat zeer grote internationale belangstelling geniet.

Ondanks de groeiende eis tot (internationaal) vergelijkend onderzoek, moet worden geconstateerd dat de ambitie van veel lokaal onderzoek heel wat beperkter is. Nogal wat studies kijken niet over de gemeentegrenzen heen, letterlijk en figuurlijk. De enige doelstelling is de beschrijving van (een stuk) politiek leven van een gemeente in het verleden. Dat gebeurt dan vaak op de klassieke voor de hand liggende 'politieke bronnen': uitslagen van gemeenteraadsverkiezingen, kiespropaganda, verslagen van de gemeenteraad en van het college van burgemeester en schepenen, lokale pers. Deze dubbele beperking verleent dit soort onderzoek een gelimiteerd wetenschappelijk belang. De opzet van het onderzoek wordt volledig bepaald door de bronnen en de finaliteit is 'heemkundig'. Het heeft uitsluitend belang voor de geschiedenis van de gemeente in kwestie. Dat geldt in zekere mate ook voor een deel van het klassieke instellingenonderzoek, waarbij het verleden van gemeentelijke politieke instellingen onder de loep wordt genomen (onderzoek naar partijen, verenigingen, organismen, structuren enz.)

Sommige onderzoekers leggen de lat nochtans hoger. Ze bevragen het lokale politieke verleden vanuit complexere vraagstellingen. Er zijn in dat verruimd onderzoek twee grote stromingen te onderscheiden: enerzijds studies die lokale machtsstructuren bestuderen, anderzijds studies die lokale politiek beschouwen als een vitale schakel in een ruimer politiek proces.

1. Studies over lokale machtsstructuren bestuderen machtsverwerving, -behoud, -uitoefening, -wisseling enz. vanuit geëxpliciteerde sociologische en politologische modellen. Alleen al het testen van deze modellen verleent dit onderzoek een ruimer belang. Al moet hier wel bij worden opgemerkt dat nogal wat sociologische en politologische modellen stuklopen op de complexiteit van de historische werkelijkheid, zodat historici vaak op een eclectische en pragmatische manier zelf modellen opstellen. Dat geldt vooral voor het onderzoek over de 19de eeuw. Toch is het zo dat als gevolg van sociologische en politologische

inzichten de klassieke politieke contouren worden opengebrouwen. Niet-officiële machtspolen in de lokale politiek zoals 'het kasteel', de 'kerkfabriek', 'schuttersgilden', evenals de vereniging van de herenboeren vroeger - serviceclubs vandaag - enz. komen daarbij aan bod. Zo krijgt het politieke onderzoek een dwingende sociaal-economische dimensie. Bestudering van bezitsstructuren, socio-professionele analyses van gezagsdragers en doorlichting van de aanwending van gemeenschapsmiddelen zijn maar enkele aspecten van dit onderzoek. Voorts worden er niet alleen vragen gesteld over de beslissingspolen en uitvoerders van de lokale politiek, er wordt ook gepeild naar de receptie ervan buiten de notabele kringen. Acties en reacties van de bevolking komen in beeld. Deze 'silent majority', die slechts af en toe de stilte doorbreekt, is zonder twijfel een uiterst moeilijk te bestuderen groep. De historicus beschikt helaas niet over exit polls en andere instrumenten om de publieke opinie te meten.

Het is niet moeilijk vast te stellen dat al de genoemde relaties aan een historische evolutie onderhevig zijn en dat globale maatschappelijke ontwikkelingen erin worden weerspiegeld. Eén voorbeeld slechts. Waar de lokale elite in de meeste Belgische gemeenten in de 19de eeuw nog rond één herbergtafel kon worden verzameld, is het in kaart brengen van de huidige lokale woordvoerders en medebeslissers uit de talloze gemeentelijke raden en adviesorganen al een discipline op zich.

De meerwaarde van dit soort historisch onderzoek naar lokale politiek is dat politieke macht niet in een vacuüm bestudeerd wordt. Politiek wordt dwingend bekeken in een veranderende sociale, economische en culturele context.

De finaliteit van dit soort onderzoek ligt in het blootleggen van mechanismen en recurrenties in de bonte variaties van de lokale politiek, waardoor het particuliere 'gewemel' wat minder particulier en wat meer universeel wordt zodat we aan het eind meer vat krijgen op de werkelijkheid.

Ik vernoem bij wijze van voorbeeld enkele onderzoeken die in dit verband exemplarisch zijn. Zo is er een hele reeks verhandelingen over plaatselijke politieke dynastieën waarin mechanismen van machtsbehoud van politieke clans worden blootgelegd. Voorts is er een traditie van biografisch en prosopografisch onderzoek naar lokale elites, waarbij de lokale politicus in een complex van relaties wordt geplaatst op familiaal, sociaal, economisch, cultureel en godsdienstig gebied, waardoor patronen zichtbaar worden.

Het spreekt vanzelf dat dit soort onderzoek noodgedwongen moet steunen op een veel bredere waaier aan bronnen, dan alleen maar de klassieke politiek-institutionele bronnen van de gemeentepolitiek.

Naast gemeentelijke archiefvormers, komen archiefvormers op hogere echelons aan bod (arrondissement, provincie en staat) en/of op lagere echelons (bedrijven, verenigingen, families). Er lopen dus tal van draden naar andere politieke niveaus.

2. Dit laatste is evident voor onderzoek dat het lokale politieke niveau beschouwt als een schakel in een ruimer politiek proces. Het ankert de gemeentelijke analyse per definitie vast in een ruimer geheel. Het wetenschappelijk belang van dit soort onderzoek is evident. Vele beslissingen van de 'grote politiek' worden uitgevoerd door de 'kleine politiek'. De lokale politicus staat letterlijk het dichtst bij de bevolking. Hij is de spreekwoordelijke buffer, maar tegelijk speelt hij een autonome rol. De Belgische gemeentewet van 1836 werd zoals bekend in grote mate bepaald door de 'autonomisten'. Politiek-maatschappelijke proces-

sen moeten dan ook in hun lokale context bekeken worden. De interactie tussen gemeentelijke en nationale politiek is precies het belangrijkste doel van dit onderzoek. Ik verwijs als voorbeeld naar de recente publicatie over *De Gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970)*, met o.m. een artikel van VUB-historica Els Witte over de gemeentelijke kieswetgeving. Zij toont aan hoe het gemeentelijk kiesstelsel een correctief vormde op het nationale kiesstelsel en hoe het gemeentelijk niveau een experimenteerterrein was voor de nationale politiek.⁹ Uit mijn eigen ervaring geef ik als voorbeeld een onderzoek naar de impact van nationale regimewisselingen op de lokale politieke machtsuitoefening, meer bepaald in de periode 1930-1950.¹⁰ Het belangrijkste knelpunt van dit soort onderzoek betreft de dataverzameling. Bij de bestudering van de interactie tussen nationale en lokale overheden is het essentieel een representatieve staalkaart van gemeenten samen te stellen. Daarbij wordt men allereerst geconfronteerd met de veranderde kaart van de lokale omschrijvingen. Zeker vóór de laatste gemeentelijke fusie wordt men geconfronteerd met een groot aantal kleine gemeenten. In 1962 waren er nog 2.675 Belgische gemeenten waarvan er inmiddels na drie fusiegolven nog 589 overblijven. Tot de jaren zestig was er een defusietendens. Nadat de Franse en Nederlandse bewindvoerders voor 1830 in het aantal 'Belgische' gemeenten hadden gesnoeid, nam het aantal weer toe van 2.498 in 1830 tot 2.675 in 1928-1962.¹¹ Het is niet evident voor al deze gemeenten de noodzakelijke gegevens terug te vinden. De bewaring van gemeentearchieven is zoals bekend zeer wisselvallig. Zeker voor in de fusies verdwenen gemeenten stellen zich problemen. Maar precies het zeer grote aantal kleine, soms onogelijke gemeenten is een niet te verwaarlozen aspect van het Belgische politieke landschap. Zeer vaak worden uitspraken gedaan over de Belgische lokale politiek op basis van gegevens over gemeenten met meer dan 10.000 inwoners, om de eenvoudige reden dat deze gegevens door hogere politieke besturen werden verzameld en zo relatief gemakkelijk te vinden zijn. De interpretatie van het bronnenmateriaal voor grotere gemeenten is doorgaans gemakkelijker doordat meer informatie beschikbaar is. De politieke identificatie van verkiezingslijsten in het verleden toen alleen de lijstnummers vermeld werden in de officiële bronnen van de kiesverrichting, is vaak bijzonder lastig voor kleine gemeenten. Het terzijde laten van de vele kleine gemeenten in de onderzoeksstalen kan evenwel tot vertekening aanleiding geven. Zo hebben we bijv. in het genoemde onderzoek over de regimewisselingen kunnen aantonen dat het aandeel van katholieke burgemeesters in Vlaanderen in de periode 1930-1950 zo mo-

9 *Les élections communales et leur impact sur la politique belge (1870-1970 / De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1870-1970): Actes / Handelingen*, 16e Colloque International / 16de Internationaal Colloquium van het Gemeentekrediet van België, Spa, 2-4 september 1992; Brussel, 1994. Het artikel van E. Witte in deze bundel: *Tussen experiment en correctief. De Belgische gemeentelijke kieswetgeving in relatie tot het nationale kiesstelsel*, pp. 13-72.

10 De eerste resultaten verschenen in de hierboven genoemde colloquiumbundel: P. GUNST (m.m.v. H. Balthazar, B. De Wever e.a.), *Burgemeesters en raadsleden 1938-1947: Verandering en continuïteit van het politiek personeel*, pp. 399-427.

11 S. VRIELINCK, *De territoriale indeling van België (1796-1964). Statistisch en bestuursgeschiedenis repertorium van de gemeenten en de territoriale omschrijvingen (administratief, gerechtelijk en electoraal). Met de officiële uitslagen van de algemene volkstellingen* (ter perse). Tijdens de bezetting werd onder druk van de bezetter een Rijkscommissariaat voor de Grote Agglomeraties opgericht dat de agglomeraties rond 7 grote steden fuseerde en enkele andere gemeentelijke fusies doorvoerde. Deze maatregelen werden nietig verklaard door het Belgische gezag na de bevrijding van het grondgebied.

gelijk nog ruimer is dan tot nogtoe werd aangenomen, nl. 80%. De cijfers die tot-dantoe beschikbaar waren baseerden zich uitsluitend op gemeenten met meer dan 10.000 inwoners.¹²

Een belangrijke hulpmiddel in ontwikkeling is de *Kwantitieve Databank van de Belgische gemeenten* (RUG, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis) waarbij voor alle Belgische gemeenten in de 19de en 20ste eeuw gegevens uit tellingen worden verzameld, zowel sociaal-economische als politieke. Zo wordt een referentiekader geschapen dat een geïntegreerd onderzoek kan schragen. De onderzoeksmogelijkheden die ermee gecreëerd worden zijn legio.

Summary: Historiography and local politics in Belgium

In Belgian historical research a lot of attention is given to local politics, also by the activities of local amateur historians. This research mostly has a very limited scientific finality because the local political past is taken in isolation. 'Glocal history' requires representative data. Within a broader perspective one can consider the local political past in a global context. This 'global history' sees the local level as a field in which to analyze the political, social, economic and cultural developments in relation to each other. At the same time the local political sphere is considered a link between the individual citizen and higher political authorities. Local political structures act as a buffer between the citizen and (inter)national policy and are at the same time a grounds for experimentation.

¹² B. DE WEVER EN P. GUNST, Van Kamerleden en Burgemeesters in: L. HUYSE en K. HOFACK (eds.), *De democratie heruitgevonden: Oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*. Leuven, 1995, pp. 69-89.